

RASMIY VA NORASMIY NORMALARNI MUVOFIQLASHTIRISH ZARURUYATI

*Usmonov Murodjon Dusmurot o'g'li,
SamISI "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasida assistent-stajyori
Hasanov Mirsaid Tohir o'g'li,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada institutsional iqtisodiyot sharoitida rasmiy va norasmiy normalarni muvofiqlashtirish zaruriyati haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, rasmiy va norasmiy normalarni afzalliklari hamda kamchiliklari keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: rasmiy normalar, norasmiy normalar, ijtimoiy adolat, qonuniylik, ijtimoiy barqarorlik, madaniy identitet, xalqaro standartlar, resurslar va xarajatlar.

Abstract: This article provides information about the need to coordinate formal and informal norms in the institutional economy. Also, the advantages and disadvantages of formal and informal norms are widely covered.

Key words: formal norms, informal norms, social justice, legitimacy, social stability, cultural identity, international standards, resources and costs.

Аннотация: В данной статье представлена информация о необходимости координации формальных и неформальных норм в институциональной экономике. Также широко освещаются преимущества и недостатки формальных и неформальных норм.

Ключевые слова: формальные нормы, неформальные нормы, социальная справедливость, легитимность, социальная стабильность, культурная идентичность, международные стандарты, ресурсы и затраты.

Ma'lumki, tobora rivojlanib borayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini boshqarish rasmiy va norasmiy normalar orqali amalga oshiriladi. Aytishimiz mumkinki, rasmiy normalar aniq qilib belgilangan, qonun doirasida nazorat qilinadigan normalar bo'lsa, norasmiy normalar har bir xalqning o'z mentaliteti, madaniyati va urf-odatlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladigan va yozilmagan normalardir.

Institutsionalizm asoschilaridan biri D.Nort ularni quyidagi 3 guruhga ajratadi:

-rasmiy qoidalar (konstitutsiyalar, qonunlar, sud qarorlari, ma'muriy hujjatlar va b.)

-norasmiy normalar (an'analar, urf-odatlar, ijtimoiy shartlilik)

-qoidalarga amal qilinishini ta'minlovchi (sudlar, politsiya va b.) majburlash mexanizmlari (masalan, jazolash tizimi)

Rasmiy normalarni muvofiqlashtirish zaruriyati bir qancha muhim omillarga bog'liq:

1. Qonuniylik va tartib: Rasmiy normalar (qonunlar, qoidalar) jamiyatda tartibni saqlash va qonuniylikni ta'minlash uchun zarur. Ularning muvofiqlashtirilishi qonunlarning aniq va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

2. Ijtimoiy adolat: Rasmiy normalar ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratishi va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishi kerak.

3. Ijtimoiy ishonch: Rasmiy normalarning muvofiqlashtirilishi fuqarolar o'rtasida ishonchni oshiradi. Agar qonunlar va qoidalar aniq va adolatli bo'lsa, odamlar ularga ko'proq amal qilishadi.

4. Ijtimoiy barqarorlik: Rasmiy normalar o'rtasidagi muvofiqlik ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Agar qonunlar va qoidalar bir-biriga zid bo'lsa, bu ijtimoiy tartibsizlikka olib kelishi mumkin.

5. Rivojlanish va innovatsiya: Rasmiy normalar muvofiqlashtirilganda, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Bu, o'z navbatida, innovatsiyalarni rag'batlantiradi va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi.

6. Madaniy moslashuv: Rasmiy normalar jamiyatning madaniy va an'anaviy qadriyatlariga mos kelishi kerak. Bu, qonunlarning qabul qilinishi va amalga oshirilishini osonlashtiradi.

7. Xalqaro standartlar: Rasmiy normalarni muvofiqlashtirish xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlaydi. Bu, mamlakatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytiradi va global muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Shu sababli, rasmiy normalarni muvofiqlashtirish jamiyatning barqarorligi, adolati va rivojlanishi uchun zarurdir. Ammo biz bu omillarni chuqur o'rganar ekanmiz, uning qator kamchiliklari ham namoyon bo'lishining guvohi bo'lamiz. Quyida uning bir qancha kamchiliklari keltirilgan:

1. Murakkablik: Rasmiy normalarni muvofiqlashtirish jarayoni murakkab va vaqt talab qilishi mumkin, bu esa tezkor qarorlar qabul qilishni qiyinlashtiradi.

2. Qonunlarning o'zgaruvchanligi: Rasmiy normalar o'zgarib, fuqarolar va tashkilotlar uchun qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin, chunki yangi normalarga moslashish zarur.

3. Ijtimoiy qarama-qarshiliklar: Ba'zi hollarda, rasmiy normalar ijtimoiy guruhlar o'rtasida qarama-qarshiliklarga olib kelishi mumkin, bu esa ijtimoiy barqarorlikni tahdid qiladi.

4. Resurslar va xarajatlar: Rasmiy normalarni muvofiqlashtirish jarayoni ko'p resurslar va xarajatlarni talab qilishi mumkin, bu esa davlat va tashkilotlar uchun moliyaviy yuk bo'lishi mumkin.

5. Ijtimoiy qabul qilish: Ba'zi normalar jamiyat tomonidan qabul qilinmasligi yoki tushunilmasligi mumkin, bu esa ularning samaradorligini kamaytiradi.

6. Xalqaro muammolar: Xalqaro standartlarga mos kelish har doim ham oson emas, chunki har bir mamlakatning o'ziga xos sharoitlari va ehtiyojlari mavjud.

Shunday ekan, rasmiy normalarni muvofiqlashtirish jarayoni ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladi, chunki uning afzalliklari va kamchiliklari bir-birini to'ldirishi mumkin.

Endi norasmiy normalarni muvofiqlashtirish zaruriyati bilan ham tanishib chiqadigan bo'lsak, uni muvofiqlashtirishning quyidagi omillarga bog'liq ekanligini aytishimiz mumkin:

1. Ijtimoiy barqarorlik: Norasmiy normalar (an'analar, urf-odatlar, ijtimoiy qoidalar) jamiyatda barqarorlikni ta'minlaydi. Ularning muvofiqlashtirilishi ijtimoiy tartibni saqlashga yordam beradi.

2. Madaniy identitet: Norasmiy normalar xalqning madaniy identitetini shakllantiradi. Ularni muvofiqlashtirish madaniy merosni saqlash va rivojlantirishga yordam beradi.

3. Ijtimoiy integratsiya: Norasmiy normalar turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida integratsiyani ta'minlaydi. Ularning muvofiqlashtirilishi ijtimoiy birlikni kuchaytiradi va ijtimoiy ziddiyatlarni kamaytiradi.

4. Qaror qabul qilish jarayoni: Norasmiy normalar ko'pincha qaror qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ularni muvofiqlashtirish, odamlar o'rtasida kelishuv va hamkorlikni osonlashtiradi.

5. Ijtimoiy ishonch: Norasmiy normalarning muvofiqlashtirilishi ijtimoiy ishonchni oshiradi. Odamlar o'rtasida o'zaro hurmat va ishonchni mustahkamlashga yordam beradi.

6. Innovatsiya va rivojlanish: Norasmiy normalar ijtimoiy innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin. Ularni muvofiqlashtirish yangi g'oyalar va yondashuvlarni qabul qilishni osonlashtiradi.

7. O'zaro munosabatlar: Norasmiy normalar odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni belgilaydi. Ularni muvofiqlashtirish, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi.

8. Ijtimoiy o'zgarishlar: Norasmiy normalar ijtimoiy o'zgarishlarga moslashishi kerak. Ularni muvofiqlashtirish, jamiyatning o'zgaruvchan sharoitlariga mos kelishini ta'minlaydi.

Shu sababli, norasmiy normalarni muvofiqlashtirish jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, madaniy identiteti va rivojlanishi uchun muhimdir. Ammo "oyning o'n beshi yorug', o'n beshi qorong'u" deganlaridek, norasmiy normalarning ham qator kamchiliklari mavjud. Masalan:

1. O'zgaruvchanlik: Norasmiy normalar ko'pincha o'zgaruvchan bo'lishi mumkin, bu esa ularni muvofiqlashtirish jarayonini qiyinlashtiradi.

2. Qarama-qarshiliklar: Turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida norasmiy normalar bo'yicha qarama-qarshiliklar mavjud bo'lishi mumkin, bu esa ijtimoiy ziddiyatlarga olib kelishi mumkin.

3. Qabul qilish qiyinchiliklari: Ba'zi hollarda, norasmiy normalarni muvofiqlashtirish jamiyat tomonidan qabul qilinmasligi yoki tushunilmasligi mumkin, bu esa ularning samaradorligini kamaytiradi.

4. Resurslar va vaqt: Norasmiy normalarni muvofiqlashtirish jarayoni ko'p vaqt va resurslarni talab qilishi mumkin, bu esa ijtimoiy tashkilotlar va jamoalar uchun qiyinchilik tug'diradi.

5. Madaniy xilma-xillik: Norasmiy normalar turli madaniyatlar o'rtasida farq qiladi, bu esa ularni muvofiqlashtirishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

6. Ijtimoiy bosim: Norasmiy normalar ba'zan ijtimoiy bosimni kuchaytirishi mumkin, bu esa odamlarni o'z fikrlarini ifoda etishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, rasmiy va norasmiy normalarni muvofiqlashtirish o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan, qator afzalliklarni, shuningdek, kamchiliklarni ham yuzaga keltiruvchi bir qancha omillar bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Rasmiy normalar iqtisodiy barqarorlik, qonuniylik va shaffoflik, ijtimoiy adolat va boshqa jarayonlarni amalga oshirilishini ta'minlasa, norasmiy normalar madaniy identitet, ijtimoiy integratsiya, ijtimoiy ishonch va o'zaro munosabatlarning yuzaga kelishini nazorat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abulqosimov H.P., Berkinov B.B., Abulqosimov M.H., Umarov A.T., Qulmatov A.A. Institutsional iqtisodiyot: darslik./ H.P. Abulqosimov, B.B. Berkinov, M.H. Abulqosimov, A.T. Umarov, A.A. Qulmatov – T.: “LESSON-PRESS” nashriyoti”, 2021. – 504 b.
2. B.B.Berkinov. Institutsional iqtisodiyot. Darslik. 4-nashr, qayta ishlangan. –T.: “Innovatsion rivojlanish-nashriyot matbaa uyi”, 2021-324b.
3. <http://portal.guldu.uz/download-edfiles-16760.pdf>
4. <http://book.iiu.uz/book?id=14085>